

УДК 271.4–282.7-74(477)

**БОГОСЛУЖБОВІ КНИГИ КИЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ - ДЖЕРЕЛО
ПАРТИКУЛЯРНОГО ПРАВА**

Олег КАСЬКІВ

*Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я,
вул. Гарбарська 22, 76019, Івано-Франківськ, Україна*

e-mail: kaskiv@ukr.net

У статті досліджено богослужбові книги Київської Церкви. Серед даних книг найбільш вживані були євангелії, апостоли, псалтирі, мінеї, тріоди, часослови, октоїхи, акафістники, требники, служебники, архиєритикони. У даних книгах, а особливо у їх рубриках є різні вказівки для священнодіяння, які відносяться до джерел права УГКЦ. Оскільки у служебниках і требниках є найбільше канонічних постанов та правил, то в даній статті проаналізовано найбільш вживанні служебники і требники Київської Церкви.

Ключові слова: богослужбова книга, требник, служебник, архиєритикон, Київська Церква, партикулярне право, митрополит.

В статье исследованы богослужбные книги Киевской Церкви. Среди данных книг наиболее употребительные были Евангелия апостолы, псалтыри, минеи, триоде, часословы, Октоиха, акафистники, требники, служебники, архиеритиконы. В данных книгах, особенно в их рубриках есть разные указания для священнодействия, которые относятся к источникам права УГКЦ. Поскольку в служебниках и требниках является наиболее канонических постановлений и правил то данной статье проанализированы наиболее употреблении служебники и требники Киевской Церкви.

Ключевые слова: богослужбная книга, требник, служебник, архиеритикон, Киевская Церковь, партикулярное право, митрополит.

In the article the researcher presents the liturgical books of the Church of Kyiv. Among these books are gospels, apostles, psalteries minaiia, triodes, octoichi, akapistniki, trebniks, liturgikon, archieratikon. In these books, as well as in their rubrics, there are various indications for the sacramental duty that relate to the source of the law of the UGCC. Since in the liturgical books have the largest canonical regulations and rules, the article analyses the most commonly used books in the Church of Kyiv.

Key words: liturgical book, trebnik, liturgikon, archieratikon, Church of Kyiv, particular law, metropolitan.

Розглядаючи тематику джерел партикулярного права перш за все звертається увага на Номоканони, Кормчі Книги, устави князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого, рішення синодів та соборів, але крім вище зазначених джерел є також богослужбові книги у яких маємо нагоду

побачити багато канонічних постанов та правил¹.

Перші богослужбові книги слов'янською мовою були написані у рукописному вигляді, проте перші друковані требники починають появлятися у XV-XVI століттях.

Серед богослужбових книг в Київській Церкві найбільш вживані були євангелії, апостоли, псалтирі, мінеї, тріоди, часослови, октоїхи, акафістники, требники, служебники, чиновники, архиєритикони. У даних книгах у особливо у рубриках маємо нагоду побачити різні вказівки для священнодіяння, які відносяться до джерел права. Оскільки у служебниках і требниках є найбільше канонічних постанов та правил то даній статті дещо проаналізую найбільш вживанні служебники і требники Київської Церкви.²

1. Служебники

1.1. Стратинський служебник єпископа Гедеона Балабана.

Провідне між богослужбовими книгами значення має служебник, в ньому є богослужіння, що належать до священника та диякона, головним чином богослужіння Літургії, через що, має також назву літургікона. В кінці служебника є витяг з требника митрополита Петра Могили, в якому поміщена наука дияконові та священникові на всякі несподівані випадки, що можуть бути під час Служби Божої.³

Особливе місце серед служебників мали служебники Стратинський 1604 р. єпископа Львівського Гедеона Балабана та Київський 1629 р. митрополита Київського Петра Могили.

Стратинський служебник, як це зазначено в передмові, видано стараннями єпископа Гедеона Балабана та його родича Федора Балабана, що започаткували в с. Стратині⁴ друкарню і гімназію. Варто звернути увагу на послідовність українських наголосів, що свідчить про певну традицію української вимови церковнослов'янського тексту вже на початку XVII століття.⁵

1. 2. Служебник митрополита Кипріяна Жоховського

Упродовж майже сотні років після проголошення Берестейської унії в Київській Церкві не було офіційного видання тексту для відправи Літургії. Митрополит Кипріян Жоховський зробив зрештою, конкретні кроки у

¹Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000, С. 13.

²Мудрий С. Юридично-канонічний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.54.

³Див. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. - Торонто, 1990, С. 37-45.

⁴с.Стратин, Рогатинського району, Івано-Франківської області. Перша згадка 8 листопада 1445 року в книгах галицького суду. Перша писемна згадка про село датується 1464 року. На межі XVI - XVII століть, тут розташовувалась знаменита Стратинська друкарня котра діяла під керівництвом Федора Балабана.

⁵Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 39 - 40.

вирішенні цієї проблеми. Митрополит прагнув видрукувати необхідні книги, але з огляду на брак часу не звертався до Конгрегації Поширення Віри, як це передбачало церковне законодавство, але сам намагався видрукувати Службеник. З огляду на велику важливість даної справи Апостольський Нунцій наполегливо рекомендував митрополиту змінити своє рішення.⁶ Проте, нажаль, Нунцію не вдалося переконати митрополита Жоховського. За основу для цього видання був взятий грецький літургікон 1683 р. виданий в м. Римі для василіан з Гротаферати.⁷ Цей службеник, був єдиним друкованим унійним службеником, яким користувалася Київська Церква. У перших згадках про цей службеник висувалося припущення, що він стане типовим чи стандартним виданням. Проведена в 1703 р. Василіанська капітула вже звично закликала до одностайності у літургійних відправах, особливо у Службі Божій. Проте цього разу було сказано, що орієнтуватися слід на новий службеник. Наступна капітула в 1709 р. знову наголосила на потребі досягнути одностайності у відправі Літургії, обстоюючи також друкування необхідних літургійних книг, зокрема часослова і требника.⁸

Службеник, який видрукував митрополит Кипріян Жоховський у Вільні 1692 р. дав початок традиції Жоховського, що її дотримувалися упорядники всіх друкованих службеників аж до римського видання 1942 р.

Характерними ознаками традиції Жоховського є великий формат і великий обсяг матеріалу, невелика кількість рубрик, що стосуються диякона, докладні рубрики, пов'язані з положенням рук священника, зміни у відправі літургії, яких немає в тогочасних православних текстах. Ці добре помітні характерні риси часто викликали звинувачення в тому, що традиція Жоховського є латинізованою. До певної міри латинізація справді відбувалася, проте навряд чи доцільно накладати ярлик із цим терміном на кожен варіант, який не має відповідників у Могилянській чи інших традиціях.

Жоховський, як і Могила та інші упорядники до нього, дав пояснення свого методу. Взірцем для нього були грецькі тексти - зокрема грецький євхологійон, який видрукував 1683 р. в Римі для василіан з Гротаферати їхній опікун кардинал Нерлі.⁹

У час, коли широко використовувалися рукописи, причиною виникнення літургійних варіантів було близьке географічне розміщення, а

⁶ Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993, С. 167 - 174.

⁷ Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003, С. 95-100.

⁸ Гуцуляк Л. Літургійний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. - Львів: Свічадо, 2000, С.92-94.

⁹ Грушевський М. Історія української літератури, т. 2. - Київ, 1993, С. 263-292.

також церковні та політичні кордони. Коли у місцевості, де вживалися переважно рукописи, друкувався служебник, то в ньому певною мірою фіксувалася літургійна традиція, характерна для цієї місцевості. Так, у Могилянських текстах віддзеркалилися Київські звичаї, в текстах традиції Жоховського - білоруські й литовські.

На тексти традиції Жоховського впливали і Никонівські видання. Тут варто згадати про Почаївські служебники 1778 і 1788 рр., а також примірник Львівського видання 1759 р.

1.3. Служебник митрополита Петра Могили

Серйозним виданням служебника було видання митрополита Петра Могили. Це було видання, щодо тексту не тільки правильне, але й найбільш повне. Крім самої технічної богослужбової сторони, порядку служб, є тут ціла низка трактатів, що мають на меті пояснити внутрішнє значення обрядів та усвідомити священослужителів. Для такого усвідомлення, мається в служебникові перш за все широкий трактат про Літургію Тарасія Земки. Трактат має церковно-історичний характер. Автор пояснює загальні відомості про Літургію, її назви, складові частини, історію виникнення. Крім того, в самому тексті служебника подано основні пояснення щодо самого порядку богослужінь та різні випадки, що могли при тому виникнути.¹⁰

За основу для служебника стали грецькі оригінали, які можна порівняти із старими рукописними текстами. Це була дуже поважна праця з метою дати бездоганний текст Божественної Літургії. В передмові подаються деякі думки, що є в основі даної праці. Головна засада редактора притримуватися грецького оригіналу, але пристосовувати до місцевих практик. Поруч з грецьким оригіналом приймаються і слов'янські тексти. Митрополит Петро Могила подав даний служебник на розгляд і потвердження собору 1629 р., а собор одногolosно його потвердив.¹¹

В 1639 р. Митрополит Петро Могила видав внове видання служебника, переглянувши його та порівнявши з текстом грецького і вживаних українських і московських служебників. Нове видання має багато відмінностей та значно доповнено. Видавець додав в кінці новоукладені екстенії та молитви на 27 окремих випадків.¹²

Служебник митрополита Петра Могили широко розповсюджено і поза межами України та зокрема на Московщині. Теперішні служебники Російської Церкви це майже дослівні передруки служебника митрополита

¹⁰ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 40-41.

¹¹ Мудрий С. Юридично-канонічний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.54-55.

¹² Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 41.

Петра Могили, лише з більшими чи меншими скороченнями.¹³ Цікавий внутрішній розвиток можна простежити також у київських службениках 1629 і 1639 рр., більша частина видань, що з'явилися пізніше, фактично ідентичні зі службеником 1639 р. Важливим фактором впливу на зміни в Могилянських текстах була богословська дискусія, що стосувалася моменту освячення.¹⁴

2. ТРЕБНИКИ КИЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Важливим джерелом партикулярного права маємо в дуже цінній і багатій категорії джерел в Требниках. Требник це богослужбова книга, що містить в собі молитви і чини, визначені іменем «треб» звідки й сама назва «требник». Назва «треб» найбільше належить таїнствам, але належить взагалі до молитов, благословень, посвячень, які охоплюють усе життя вірного церковної громади від народження до його смерті. Требник на сході має назву евхологійон або молитовник. Перший требник, перекладений святими Кирилом та Мефодієм, появився в Київській Церкві від Болгарської Церкви. Перший друкований слов'янський требник появився в кінці XV століття. В Україні друковані требники вперше появились у 1606 р., коли одночасно появились два требники в Острозі. Згодом требник кілька разів перевидано, з більшими чи меншими змінами, у Вільні (1617 р., 1618 р., 1622 р., 1624 р.), в Києві, де 1646 р. було видано требник митрополита Петра Могили.¹⁵

2.1. Требник єпископа Гедеона Балабана

Требник єпископа Гедеона Балабана видрукувано в Стратині, де надруковано було і службеник. В передмові до требника видавець розповідає, що ще задовго до того, кілька десятиліть тому на одному з єпископських соборів, а саме на соборі 1591 р. обговорювана справа про великі відмінності в церковних чинах. Тоді доручено було зробити виправлення слів. Взявшись до справи єпископ Гедеон зібрав багато списків требників та службеників як на Україні, Молдавії, Сербії, та крім того, звернувся за порадою та допомогою до патріарха Олександрійського Мелетія Пігаса.¹⁶ Патріарх поставився з великою увагою до цього прохання і передав требник, з власноручним потвердженням та благословенням на друк. Єпископ Гедеон віддав переклад цього требника на розгляд собору досвідчених священників, і собор вирішив за необхідне доповнити текст требника матеріалом із давніх слов'янських примірників, який був

¹³ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 40-41.

¹⁴ Провінційний Синод у Замості 1720 р. Постанови. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006, С. 56 – 78.

¹⁵ Мудрий С. Юридично-канонічний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.56-57.

¹⁶ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 40-41.

прийнятий в богослужбовій практиці Київської Церкви. В цей требник перенесено деякі чини із старих рукописних требників, хоч тих чинів не було в патріаршому списку. Збережено в требнику єпископа Гедеона звичаї та молитви, яких не має в требниках грецьких. Для нас в даному випадку велике значення мають ці зміни і додатки, якими требник відрізняється від грецького оригіналу і в яких можемо дослідити тільки обряди української церковної діяльності.¹⁷

Крім матеріалу богослужбового, є в требнику єпископа Гедеона частина церковно-правова у якій містяться канонічні постанови, які є в рубриках.

В полемічній українській літературі требник єпископа Гедеона став улюбленою книгою, на яку покликалися різні автори. До видання требника митрополита Петра Могили він був зразком для інших видавців. Єпископ Гедеон був ініціатором в справі виправлення і видання богослужбових книг - попередником митрополита Петра Могили.¹⁸

2.2. Требник митрополита Петра Могили

Найповнішим требником для дальших часів став требник Петра Могили. В передмові до нього, видавець пише, що все життя серце його боліло, коли бачив він, як противники та фальшиві браття кривдять безсоромно називаючи наших духовних осіб неуками та грубіянами в богослужбових справах. Закидають українцям, що вони єретики, не знають числа, форми, матерії, інтенції наслідків святих Тайн та по-різному їх відправляють. В требниках, виданих в Острозі, Львові, Стратині, Вільні трапляються похибки і граматичні помилки. Метою требника Петра Могили було довести до однозгідності церковну практику та обряди. Не могли служити для цієї цілі самі лише грецькі требники, незалежно від їх придатності, тому що українська церковна практика виробила багато оригінальних особливостей, які треба було зберегти, очистивши їх на основі джерел Східної Церкви. Тому поруч з грецькими оригіналами широко використані в Могилянському требникові старі рукописні требники.¹⁹

В передмові требника подано, що складено його на основі грецьких евхологіонів та старих рукописних слов'янських требників. В требнику Петра Могили є 37 чинів, яких не було та немає сьогодні в грецьких требниках. До требника увійшли нові церковні звичаї, що, очевидно були в старій традиції української церкви або на тій традиції базувалися. Наприклад, при заснуванні нової церкви ставилося хрестовидний камінь. Осіб, що брали

¹⁷Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. Рим: вид-во ОО. Василіан, 1995, С. 51-84.

¹⁸ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 50 - 51.

¹⁹ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 52-53.

шлюб, запитували чи мають вони добровільне бажання взяти шлюб та багато іншого.²⁰

Крім грецьких та старослов'янських, в тім числі українських, требників, Петро Могила користувався і відповідними латинськими виданнями. З цих останніх взято деякі статті пояснення значення, як статті про святі Тайни Хрещення, Миропомазання, Покаяння, про відвідування хворих. Відповідні чини з латинського требника було включено в требник Петра Могили. Дані чини та молитви були пристосовані до місцевих традицій та потреб.²¹

Требник митрополита Петра Могили складається з трьох частин. В першій міститься богослужбовий порядок (чин) всіх сімох святих Тайн з додатком деяких чинів. Ця частина містить 42 статті. В другій частині є 60 різних чинів, а саме посвячення церковних речей. Деякі з цих чинів требник вперше вводить в практику Східної Церкви. В третій частині подано чини, яких є 24, молебнів та молитов на різні випадки життя:, під час посухи, голоду, пошесті та багато інших.²²

В кінці требника поміщено збірник дванадцяти місяців та форми метричних книг. Цілий требник має 1673 сторінки.

Митрополит Петро Могила не обмежився самим викладом молитов та обрядів, а додав до нього трактати пояснень про суть церковних служб та науки на різні випадки церковної практики - не тільки літургічні, але й канонічні. Таким чином, требник став для церковних осіб підручником не лише богослужбовим, але церковно-правничого значення. У статтях требника є вказівки для священика, як він має готуватися до виконання богослужби, зокрема тайни. Довершуючи тайну, дотримувати треба матерії, форми та інтенції, тобто умовного наміру щодо своєї чинності.²³

Порівнюючи требник Петра Могили з попередніми требниками, знаходимо в ньому значні зміни. Деякі чини, молитви та обряди, що бачимо в попередніх требниках, він не включив у свій требник. Крім цього у требнику біля 37 нових чинів, яких не має в попередніх требниках. Деякі з тих чинів, як вже згадувалося, складено по зразках однорідних чинів латинського требника (про посвячення церковного одягу, образів, хреста, дзвонів). Поза тим є ще біля 20 чинів, яких не має в друкованих грецьких та слов'янських

²⁰ Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000, С. 13-14.

²¹ Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003, С. 40 - 48.

²² Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000, С. 13-14.

²³ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 55.

требниках і які митрополит Петро Могила міг взяти зі старих рукописів, або з сучасної йому практики Київської Церкви.²⁴

Ця праця довершена Петром Могилою, не могла бути вільною від вад, проте дані похибки не зменшують величезного позитивного значення богослужбового твору митрополита Петра Могили.

Требник Петра Могили мав також велике значення для партикулярного права. Це найбільш повний і систематичний із усіх требників, який став основою для видання требників і на далі в Україні та на Московщині.²⁵

В Україні в XVII столітті требник видавався багато разів. За життя Могили його перевидано шість разів.²⁶

Для партикулярного права дуже важливі канонічні постанови, які є у даному требнику. Перед кожним чином святої тайни у требнику є канонічні постанови та повчання, які є джерелом партикулярного права, а саме:

1. У тайні Хрещення митрополит чітко повчає про матерію даної тайни,²⁷ служителя тайни,²⁸ постанови та повчання священнослужителю як здійснювати чин тайни Хрещення на дорослою людиною²⁹ та постанови відносно хрещення еритиків.³⁰

2. У тайні Євхаристії окреслено постанови відносно самої тайни та різних випадків, які можуть статись³¹ а також повчання про матерію і форму тайни Євхаристії.³²

3. У чині заручинів наречених митрополит Петро Могила зобов'язує священника запитувати, чи наречені мають добру і непримушену волю.³³

4. У тайні Подружжя є схеми щодо ступені спорідненості та пояснення до даних схем. Митрополит даними схемами чітко визначає та представляє священникові в яких моментах наступає споріднення; шлюб між даними особами не може бути перед

²⁴ Огієнко І. Українська церква. - Київ, 1993, С. 235.

²⁵ Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993, С. 117 - 142.

²⁶ Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931, С. 51 - 58.

²⁷ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.28.

²⁸ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.29.

²⁹ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.34-36.

³⁰ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.36-37.

³¹ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.238-247.

³² Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.261.

³³ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.416-417.

Церквою укладений і священник не може благословити дане подружжя.³⁴

5. Щодо усиновлення, то у требнику є постанова як потрібно його здійснити.³⁵

6. У тайні Покаяння митрополит заохочує, щоб вірні часто приступали до тайни Покаяння, особливо в часі чотирьох постів, які подає Церква. Чин Покаяння має здійснюватися в Храмі. Якщо ж не можливо чин покаяння здійснити в Храмі, то в іншому достойному місці. Якщо Покаяння здійснюється в Храмі, то бажано перед Царськими дверима щоб стояло Євангеліє і хрест. Достатньо при уділенні цієї тайни мати епітрахиль, але для більшої урочистості можна вживати також фелон. У випадку надзвичайних обставин Тайну Покаяння можна уділити без священничих риз.

7. У тайні Оливопомазання приписує участь семи священників та необхідні постанови відносно підготовки хворого до прийняття тайни та умови прийняття і безпосередньо сам хід здійснення даного чину.³⁶

Проаналізувавши Требник Петра Могили, можна побачити, що Петро Могила був умілим і второпним реформатором, який здійснюючи видання требника брав до уваги різні джерела, які були йому доступні, перш за все це писанні требники, а також друковані книги, значна частина яких була видана Латинською Церквою, як наприклад «Ритуалом», виданий папою Павлом V 1614 р. Дані джерела до требника митрополит пристосовував до звичаїв у традицій, які були в Київській Церкві.

Розглянувши і проаналізувавши специфіку і особливості богослужбових книг Київського християнства, можна зауважувати той факт, що християнство в Русі-Україні мало цілий ряд притаманних йому особливостей. Заслугу ролі богослужбових книг в християнстві та в культурі і духовному житті Київської Русі, можна з певністю відмітити її прогресивну роль в розвитку вітчизняної писемності, освіти, літератури, науки та звичайно впливу на розвиток церковного права.

Провідників і реформаторів Київської Церкви постійно переслідувала одна ідея - забезпечення однозгідності в богослужіннях. В Київській Церкві даного періоду не було єдиних приписів щодо Літургійного богослужіння на

³⁴ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.383-411.

³⁵ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.412.

³⁶ Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988, С.463-466.

взірець чітко викладених правил, що існують сьогодні. В цьому немає нічого дивного, якщо зважити на те, що в зазначений період під час богослужінь широко використовувалися рукописні тексти. Поняття однозгідності поширювалося разом із появою друкарень, де можна було видрукувати велику кількість примірників одного й того ж тексту. За підтримки церковної та світської влади певні богослужбові тексти ставали поширенішими, ніж інші, і мимохіть створювали таку бажану однозгідність.

Розглядаючи богослужбові книги Київської Церкви, можемо побачити, як розвивалось книгодрукування, а також як відбувався історично-юридичний розвиток партикулярного права Київської Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бичко І. Софійність діалектичного мислення. - Київ: Світогляд і духовна творчість, 1993. - 230 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури, т. 2. - Київ, 1993. - 410с.
3. Гуцуляк Д. Божествена Літургія Йоана Золотоустого в Київській митрополії після унії з Римом. - Львів: Свічадо, 2003. - 432с.
4. Гуцуляк Л. Літургійний аспект, В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.91-94.
5. Евхологійон або Требник Митрополита Петра Могили, Київ 1646, фото передрук Олекси Горбача, Рим 1988. – 1673 с.
6. Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков, докторська дисертація, Рим 2000. – 231 с.
7. Лотоцький О. Українські джерела церковного права, т. 5 - Варшава, 1931. - 318с.
8. Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. Рим: вид-во ОО. Василіан, 1995. - 404 с.
9. Мудрий С. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності: Документи східних католицьких Церков. – Львів: Свічадо, 2000, С.49-90.
10. Огієнко І. Українська церква. - Київ, 1993. - 310 с.
11. Провінційний Синод у Замості 1720 р. Постанови. - Івано- Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 304 с.
12. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. - Торонто, 1990. - 362 с.

References

1. Bychko I. Sofiunist dialektychnoho myslennia. Kyiv: Svitohliad i dukhovna tvorchist, 1993. 230 s.
2. Hrushevskiy M. Istoriia ukrainskoi literatury, t. 2. Kyiv, 1993. 410s.
3. Hutsuliak D. Bozhestvena Liturhiia Yoana Zolotoustoho v Kyivskii mytropolii pislia unii z Rymom. Lviv: Svichado, 2003. 432s.
4. Hutsuliak L. Liturhiinyi aspekt, V poshukakh identychnosti: Dokumenty skhidnykh katolytskykh Tserkov. – Lviv: Svichado, 2000, S.91 94.
5. Evkholohion abo Trebnyk Mytropolyyta Petra Mohyly, Kyiv 1646, foto peredruk Oleksy Horbacha, Rym 1988. – 1673 s.
- 6 Kaskiv O. Istorychno-yurydychnyi rozvytok partykuliarnoho prava Ukrainskoi Hreko-

Katolytskoi Tserkvy u svitli Kodeksu Kanoniv Skhidnykh Tserkov, doktorska dysertatsiia, Rym 2000. – 231 s.

7.Lototskyi O. Ukrainski dzherela tserkovnoho prava, t. 5 Varshava, 1931. 318s.

8.Mudryi S. Narys istorii tserkvy v Ukraini. Rym: vyd-vo OO. Vasylian, 1995. 404 s.

9.Mudryi S. Yurydychno-kanonichni aspekt. V poshukakh identychnosti: Dokumenty skhidnykh katolytskykh Tserkov. – Lviv: Svichado, 2000, S.49 90.

10.Ohiienko I. Ukrainska tserkva. Kyiv, 1993. 310 s.

11.Provintsiinyi Synod u Zamosti 1720 r. Postanovy. Ivano- Frankivsk: Nova Zoria, 2006. 304 s.

12.Fedoriv Yu. Istoriiia Tserkvy v Ukraini. Toronto, 1990. 362 s.

Дата надходження до редакції: 17.10. 2018